

ב"ה

פרשת וארא

והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי והבאתי
וארא ו, ו-ה.

כוס חמישי - וכוס של אליהו - שני כוסות שונים

בסוף הלכות חמץ ומצה^[1] כותב הרמב"ם: "ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול, מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל, וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות".

וצריך להבין: בנוגע לכל ארבעת הכוסות - כותב הרמב"ם שמברך ושותה: בכוס ראשון - "מברך בורא פרי הגפן ואומר עליו קידוש היום וזמן ושותה"^[2], בכוס שני - "ומברך בורא פרי הגפן ושותה הכוס השני"^[3], בכוס שלישי - "מברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו", ובכוס רביעי - "מברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום", מה-שאינ-כן בכוס חמישי - כותב רק "ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול", ואינו מסיים שמברך בורא פרי הגפן ושותה. ולכאורה, מדוע שינה הרמב"ם ממה שכתב בכל שאר הכוסות?

...ולולי דמסתפינא, הייתי אומר בדרך אפשר, שדעת הרמב"ם היא - שאין לשתות כוס חמישי, אלא למזוג בלבד:

המקור לכוס חמישי הוא - דברי הברייתא^[4] "תנו רבנן, חמישי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון", כלומר, שזוהי דעת רבי טרפון שסובר שיש לשתות גם כוס חמישי, ולא רק ארבעה כוסות^[5], וטעם הדבר - מפני שארבעה כוסות הם כנגד ארבעה לשונות של גאולה, ולכן מוסיף רבי טרפון כוס חמישי - כנגד והבאתי^[6].

ומכיון שיש פלוגתא בדבר - סבירא ליה להרמב"ם שאין לשתות כוס חמישי, שהרי לדעת רבנן תיקנו ארבעה כוסות בלבד, ואין להוסיף עליהם ("ואינו טועם אחר כך (לאחרי כוס רביעי) כלום כל הלילה חוץ מן המים"¹⁷), ונמצא, שאם יחמיר כדעת רבי טרפון, הרי לדעת רבנן עובר על איסור טעימה לאחרי ארבעה כוסות, ולכן סבירא ליה להרמב"ם שכדי לצאת גם לדעת רבי טרפון, "יש למזוג כוס חמישי", אבל לא לשתותו, ולכן לא כתב שמברך ושותה.

אבל עדיין נשאלת השאלה: היכן מצינו שמוזגים כוס ואין שותין ממנו - לשם מה למזוג כוס כאשר אין שותין ממנו?! - הרי זה דין מפורש בנוגע לברכת המזון:

הסועד בערב שבת וגמר סעודתו וקידש היום לפני שבירך ברכת המזון - הנה לכמה דעות מוזגין כוס לברכת המזון, ואף-על-פי-כן אין שותים ממנו (עד לאחרי קידוש על כוס בפני עצמו)¹⁸.

ואם הדברים אמורים בנוגע לכוס של ברכת המזון שחובה היא (לכמה דעות¹⁹), ומכל מקום מוזגים ואין שותים ממנו - הרי על אחת כמה וכמה שכן הוא בנוגע לכוס חמישי דפסח ש"אינו חובה כמו ארבעה כוסות", שבודאי יש מקום למזגו ולא לשתותו, מפני שלדעת רבנן תיקנו ארבעה כוסות, ואין להוסיף עליהם.

והנה, מכיון שמדברים אודות "כוס חמישי" - יש להוסיף עוד ענין נפלא בשולחן ערוך של רבינו הזקן:

הענין ד"כוס חמישי" מובא בשולחן ערוך אורח חיים סימן תפ"א (ברמ"א), והביאו אדמו"ר הזקן בשולחן ערוך שלו בסימן הנזכר לעיל: "אחר ארבעה כוסות נהגו כל ישראל מדורות הראשונים שלא לשתות יין .. אם לא לצורך הרבה כגון שהוא איסטניס או שתאב הרבה לשתות . . אם אין לו שאר משקין רק יין, יש להתיר לו לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול, ונשמת, וישתבח, עד החתימה".

ובסוף הסימן שלפניו (ת"פ) כותב אדמו"ר הזקן: "ונוהגין במדינות אלו למזוג כוס אחת יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא". והמקור לזה - דברי החק יעקב¹¹⁰.

ומובן, ש"כוס של אליהו הנביא" הוא ענין בפני עצמו, ואין לו כל קשר עם "כוס חמישי" - שלכן, לא זו בלבד שנקראים בשמות שונים, אלא הובאו בשולחן ערוך בשני סימנים נפרדים: "כוס של אליהו הנביא" - בסימן ת"פ, ו"כוס חמישי" (למי שהוא איסטניס כו') - בסימן תפ"א.

זאת ועוד: אם נאמר ש"כוס של אליהו הנביא" הוא "כוס חמישי" (דרבי טרפון) - אם כן, כל אלו שחייבים בארבעה כוסות צריכים למזוג להם "כוס של אליהו" (כוס חמישי), ומדוע אומר אדמו"ר הזקן ש"נוהגין . . למזוג כוס אחד יותר מהמסובין", כוס אחד עבור כל המסובין, ולא בפני כל אחד ואחד מהמסובין?! - אלא ודאי בהכרח לומר ש"כוס של אליהו הנביא" הוא ענין בפני עצמו, ואינו שייך ל"כוס חמישי", ולכן די בכוס אחד.

ותוכן הענין ד"כוס של אליהו" הוא - בהמשך למה שכתוב בהתחלת הענין: "נוהגין לומר שפוך חמתך וגו' . . ופותחין הדלת כדי לזכור שהוא ליל שימורים . . ואם יבוא אליהו ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו במהרה ואנו מאמינים בזה וכו'". ובהמשך לזה כותב: "ונוהגין במדינות אלו למזוג כוס אחד יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו", היינו, ש"כוס של אליהו" קשור ורומז על הגאולה העתידה כו'.

ויש להוסיף בזה דיוק נפלא בלשונו של אדמו"ר הזקן (והחק יעקב) "כוס אחד יותר מהמסובין" - שכוונתו בכך לרמז שאליהו הנביא בא ונעשה אחד מן המסובין בשולחן-הסדר!

קטע משיחת ש"פ קורח, רשימת השומעים בלתי מוגה, תו"מ התשד"מ ח"ג ע' 2034.

[1] פ"ח ה"י.

[2] רפ"ח.

[3] שם ה"ה.

[4] פסחים ק"ח. רע"א - לגירסת רוב הגאונים והראשונים. הובאו בתורה שלמה והגדת שלמה שם.

[5] פרטי הדעות בשיטת ר' טרפון - ראה בתו"ש והג"ש שם.

[6] ארחות חיים ת"א ליל פסחים י"ג - מדברי הראב"ד בשם הירושלמי. וראה בארוכה - תו"ש והג"ש שם.

[7] רמב"ם שם.

[8] ראה רמב"ם הל' שבת פכ"ט ה"ג. טושו"ע (ואדה"ז) או"ח סרע"א ס"ו (סי"ב).

[9] ראה שו"ע אדה"ז או"ח רסקפ"ב (וש"נ).

[10] סוסק"י.

פרויקט זו נוסד בימי השבעה לזכרון ולע"נ הרב גבריאל נח זוגתו רבקה הי"ד
- שלוחי כ"ק אדמו"ר במומבאי, אינדיא

נדפס ומופץ ע"י הרה"ת ר' שלמה לרר ומשפחתו שיחיו
שלמה נחמ"ה, צבייה זלאטע רייזל, שמואל, מנחם מענדל, ישראל אריה לייב, יוסף יצחק,
שניאור זלמן, חיה מושקא, אברהם דוד, אהרן, חנה